

PERSPECTIVĂ DIACRONICĂ ASUPRA UNOR CUVINTE RARE DIN LIMBAJUL BIBLIC ROMÂNESC

DYACHRONIC PERSPECTIVE ON RARE TERMS IN
THE ROMANIAN LANGUAGE OF THE BIBLE

(Abstract)

The present study aims to investigate a series of loan-words from Hebrew, used in Romanian translations of the Holy Bible, from the 17th century to the contemporary times. We will track the graphic, phonetic, morphosyntactic and lexical-semantic changes of some rare lexical loans, which Romanian translators have used in time. We start from the premise that the study of Bible translations may reflect the change of thinking regarding the translator's relationship with the sacred text, considering that the Romanian language becomes the language of worship in the seventeenth century, by nationalizing the divine service. This period represents the „quest” moments, the Bible versions proving the richest set of terms for the same concept. Elements of innovation and introduction of technical terms occur particularly in non-synodal versions (Heliade 1858, Cornilescu 1924, *Septuagint* 2004). Synodal versions published after World War II are updates of some older ones, which explains the maintenance of a conservative character in the biblical language. On the other hand, the publishers of the Synodal versions, by perpetuating the explicit translations, emphasize the „educational” side of the Scriptures.

Cuvinte-cheie: Sfânta Scriptură, împrumuturi lexicale, *sofore*, *sofer*, *ghitit*, *sela*, *higgaion*.

Key-words: Holy Bible, loan-words, *sophora*, *sofer*, *gittith*, *sela*, *higgaion*.

În acest studiu, ne propunem o privire exhaustivă asupra traducerilor biblice românești, sub aspectul preluării și utilizării a cinci împrumuturi de origine ebraică: *sofer*, *kinyra*, *ghitit*, *sela*, *higgaion*. Acești termeni fac parte din domeniul onomasiologic al muzicii și denumesc fie instrumente (*sofer*,

kinyra), fie o modulație în cântare (*sela*, *higgaion*), fie au ambele sensuri, de unde și variantele de traducere (*ghitit*). Împrumuturile ebraice au pătruns în general prin intermediul limbii grecești, care le-a conservat în *Septuaginta*. Păstrarea acestor termeni în traducerile biblice românești poate genera uneori „opacizarea la nivel de coținut” (Teleoacă 2013: 53), tendință din ce în ce mai puțin vizibilă în traducerile contemporane, sau evitarea traducerii termenului respectiv (Vild 2013: 101).

1. *Sofóre*

Psalmul 137 este un strigăt de durere cauzat de capturarea Ierusalimului de către regale Nabucodonosor. În comentariul la acest psalm (136), Cassiodorus (1997: 359) îndeamnă la combinarea adevărului istoric, reliefat și de profeția lui Ieremia, cu caracterul spiritual și figurat al textului veterotestamentar, subliniat de Sfântul Apostol Pavel. Astfel, evreii capturați renunță la obiectele muzicale atât de importante pentru viața lor spirituală, atârându-le în copacii de pe malul râului, în semn de durere supremă, ca semn că acest instrumente sunt superflue pentru un popor luat în sclavie. Sensul spritual al acestui verset este pus în legătură cu rezistența excepțională a acestor copaci imposibil de doborât de vreun șuvoi de ape. Instrumentele sunt mijloacele de reîntoarcere la grația divină, iar sălciile sunt, de fapt, oamenii sfinți și puternici, pe care se poate baza un popor disperat (Cassiodorus 1997: 360).

În traducerea Psalmului 137 în limba română, am înregistrat un hapax legomenon – substantivul *sofórele*, utilizat în versiunea lui Vasile Radu și Gala Galaction: *În sofórele din mijlocul ținutului, spânzurat-am harfele noastre* (Ps. 137, 2). Cu această excepție, toate celelalte traduceri românești folosesc substantivul *salcie*. Termenul ebraic corespunzător, *arab* sau *arabah*, mai occură în Lev. 23, 40; Iov 40, 22; Isaia 15, 7 și 44, 4. În toate aceste contexte, Radu și Galaction folosesc sălcii (Lev. 23, 40; Iov 40, 22; Is. 15, 7), respectiv *iarbă* (Is. 44, 4). Este o opțiune de traducere singulară, care nu se bazează nici pe sursele clasice, nici pe modele germane, franțuzești sau italenești.

Prima înregistrare a termenului *soforă* într-un dicționar românesc s-a realizat în *Nouveau dictionnaire roumain-français* al lui Frédéric Damé, volumul IV (S-Z), tipărit la București (Damé 1895: 81). Autorul nu explică rom. *soforă*, ci dă doar o trimitere la *salcie*. În 1939, Scriban înregistrează neologismul *soforă*, cu definiția: *Un mare arbore leguminos papilionaceu ornamental, originar din Japonia* (p. 1219). Dicționarele limbii române din secolul al XX-lea (Candrea, Densușianu, Adamescu, Șăineanu) îl ignoră; termenul este înregistrat din nou în *Dicționarul de neologisme* din 1978 (p. 1002) care, pe lângă definiție, indică și etimologia multiplă, din fr. și lat. *sophora*. Este din nou ignorat în DEX (1984) și DEX-S (1986), dar reapare în *Dictionarul de sinonime* (2002), *Dictionarul ortografic al limbii române* (2002).

2. *Sofer*

Termenul ebraic *shôphâr* desemnează un corn de capră sălbatică sau de berbec, folosit ca instrument muzical, în scopuri religioase, de către evrei (Gillingham 2008: 321). Cornul acesta era utilizat în circumstanțe solemne, precum suflatul în trâmbiță din prima zi a lunii a șaptea (Num. 29.1) sau slăvirea lui Dumnezeu pe muntele Sinai (Ieș. 19. 13, 16, 19) (Eaton 2003: 11).

Deși este citat cu cea mai mare frecvență între instrumente biblice (Petrescu 2001: 172), deoarece era „instrumentul național al evreilor” (Petrescu 2008: 140), ebraismul *sofer* este utilizat cu câte o singură ocurență doar în două traduceri biblice, Ms 45 și Biblia de la București: „Și tot Israilul suind sicriiul făgăduinții Domnului cu semnu și cu glas *sofer*, și cu trâmbițe, și cu țimbale, glăsuind în alăute și în copuze” (1688: 1 Par. 15, 28); „Și tot Israil suind săcriiul făgăduinței Domnului cu semnu și cu glas *sofer* și cu trâmbițe și cu țimbale glăsuind și alăute și copuze” (Ms 45: 1 Par. 15, 28).

Împrumutul nu a fost preluat direct din ebraică și nici din slavonă, pentru că nu apare în *Biblia de la Ostrog*. Traducătorii români au transliterat ebraismul din *Septuaginta* - ἐν φωνῇ σωφερ. În cele două texte românești apare o singură dată, după modelul originalului grecesc. După cele două versiuni, până în secolul al XX-lea, singura traducere care păstrează imaginea exactă a folosirii unui instrument de suflat este *Vulgata* de la Blaj (1760), care traduce sintagma latină *sonitu bucinae*, „în răsunarea bucinului”. Versiunile Ms 4389, *Biblia de la Blaj* (1795), *Biblia Șaguna* (1856) și prima *Biblie* sinodală (1914) deviază traducerea spre calitatea sunetului și modifică radical sensul versetului: „cu sunete de minune” (Ms. 4389), „cu glas de bucurie” (1795, 1856, 1914). Traducerea protestantă din 1874 reintroduce denumirea instrumentului: „în sunetulu trâmbițelor, cornurilor și cimbalelor”. Dumitru Cornilescu a preluat această traducere în versiunea sa publicată în 1921, după care, în 1924 modifică succesiunea instrumentelor și înlocuiește termenul moștenit din latină *corn*, cu împrumutul din rusă *goarnă*: *cu sunete de goarne*. Galaction și Radu revin la soluția *Vulgatei* de la Blaj și la modelul latinesc: *cu glas de bucium*. În toate edițiile biblice din 1944 până astăzi este folosit atributul substantival prepozițional *de corn*: *cu sunete de corn* (1944, 1968, 1988, 2001, 2004), *cu glas de corn* (2004).

3. *Ghitit*

Ebraismul *ghitit* apare în titlurile psalmilor 8, 81 și 84. A fost utilizat în *Psaltirea* de la Alba Iulia, tipărită în 1651 de mitropolitul Simion Ștefan, și în traducerea lui Dumitru Cornilescu, din 1921, cu reeditările ulterioare. În ceea ce privește semnificația acestuia, părerile sunt împărțite. Eaton îl numește „obscur” (Eaton 2003: 80); în ISBE, sensurile termenului sunt considerate „nesigure” (*uncertain*), dar integrate în domeniul muzical, desemnând fie un

instrument, fie o melodie originală în cetatea filisteană Gath (ISBE 1915 [2004]: 10427). În *Septuaginta*, sintagma *'al-hágittit* a fost tradusă *ὕπερ τῶν ληνῶν*, „pe / pentru / despre teascuri”, din cauza unei posibile asocieri cu radicalul termenului ebraic cu semnificația „gât, teasc” (MLD 2003: 373). Toate traduceri românești până la prima *Biblie Sinodală* inclusiv (1914) au optat pentru traducerea *pentru teascuri*, susținută și de sintagma *pro torcularibus*, din *Vulgata* ieronimiană, pe care s-a bazat exegeza patristică latină. Polisemantismul prepoziției grecești *ὕπερ* a generat varianta de traducere *despre teascuri*, din *Septuaginta* 2006, pe care o folosiseră, în 1581, traducătorii în slavonă ai *Bibliei de la Ostrog*.

Pentru traducătorii *Psaltirii* de la Alba Iulia (1651), obscuritatea termenului din sursa ebraică a generat un calc formal, dar nu se poate ignora o posibilă influență maghiară: *a gittithre / a gittitre* (*Biblia Károli* 1590: Ps.8, 1; 81, 1; 84, 1). Termenul a fost glosat în ediția jubiliară din 2001, „ghithit, cuvânt ebraic cu sens neclar, <om din Gat> (după alte surse, <teasc de struguri>”) (*Psaltirea* 1651 [2001]: 705).

La baza opțiunii lui Dumitru Cornilescu stau și modelele din limbi moderne, precum cel francez (*Biblia Louis Second* 1910, *sur la guitthith*, Ps. 8, 1; 81, 1; 84, 1) și cel german (*Biblia Luther* 1912, *auf der Gittith*, Ps. 8, 1; 81, 1; 84, 1).

O poziție singulară a fost adoptată de traducătorii Galaction și Radu, care au optat pentru o traducere fără echivoc, cu referire la un instrument muzical filistean, din cetatea Gat: „Starostelui cântăreților – cu cântare din chitară filisteană – un psalm al lui David” (*Biblia* 1939: Ps.8, 1); „Starostelui cântăreților. O cântare a lui Asaf, pe chitară din Gat” (*Biblia* 1939: Ps.81, 1); „Starostelui cântăreților – un psalm al fiilor lui Core - pe chitară din Gat” (*Biblia* 1939: Ps.84, 1).

4. *Sela*

Termenul *selah* occură în 71 de psalmi, din care 11 cu direcție muzicală, și în trei versete din cartea lui *Avacum* (3, 3; 3, 9 și 3, 13). Tradiția rabinică, pe considerentul că termenul apare în contexte similare cu *Amen* și *Shalom*, l-a interpretat ca însemnând „pentru totdeauna”, la fel și Fericitul Ieronim care l-a tradus *semper* (Smith 1863: 1193). În *Septuaginta*, termenul a fost interpretat ca *διάψαλμα*, cu sensul de „interludiu muzical” (Liddell-Scott 1883: 364).

Ebraismul *sela*, cu varianta *șela*, a fost utilizat în *Psaltirea* de la Alba Iulia (1651), traducerea protestantă din 1874, traduceri de Dumitru Cornilescu (1921, 1924 și ulterioare) și în cea a lui Gala Galaction și Vasile Radu. Traducătorii coordonați de mitropolitul Simion Ștefan utilizează varianta fonetică *șela* în Ps. 3, 3, termen glosat marginal „acest cuvânt face pururea” (*Psaltirea* 1651 [2001]: 108, 109). Ebraismul ca atare mai apare în foma *sela*,

doar în Ps. 3, 8; 4, 3; 4, 5 și 9, 21. În restul psalmilor nu mai este tradus. În Ps. 9, 17, *sela* e înlocuit cu traducerea asumată la Ps. 3, 3: „Acesta-i cuget de pururea”, după model ebraic și ieronimian, deși într-o notă la același psalm 9, traducătorii declarau că urmăresc modelul grecesc al *Septuagintei*: „Acest psalom aicea e împărțit în 2 în cartea jidovască, că să usebesc lucrurile de care grăiaște, iară noi ținem lucrul grecilor și celor 70 de izvoditori” (*Psaltirea* 1651 [2001]: 129). Ediția protestantă din 1874 nu îl traduce în Ps. 7, 6 și 88, 11. Versiunea biblică a lui Galaction-Radu și cea a lui Cornilescu păstrează ebraismul *sela* în toate contextele psaltice și în cele trei versete din *Avacum* (*Habacuc*). Bartolomeu Anania îl ignoră în Psalmi, dar îl traduce *popas* în *Avacum* (*Biblia* 2001). Ediția 1988, reeditată în 2008, păstrează ebraismul numai în *Avacum*, cu traducerea în paranteză: *Sela* (*Oprire*). În traducerea contemporană a *Septuagintei* în limba română, ebr. *selah* este echivalat cu gr. ὡδὴ διαψάλματος (*Sept.* 2006: 58) și redat *passim*, „oprire”. Edițiile sinodale de după cel de-al doilea război mondial au păstrat *Sela* numai în cele trei versete din *Avacum*, mereu cu majusculă. Edițiile din 1944 și 1968 notează *Sela* simplu, dar din 1982 este introdusă explicația parentetică *Oprire* [*Sela* (*Oprire*)], model păstrat și în traducerea nesinodală din 2006, care însă a renunțat la ebraism.

5. *Higgaion*

Gherasim Piteșteanu, în *Note și meditațiuni asupra psalmilor* (BOR: JPE 1887: 55), scria, referitor la Psalmul 9: „La finele vers. 17, este în Ebreu, *higgaion selah*, a cărei însemnare nu se știe exact; se crede că este o notă pusă, pentru a deștepta atențiunea, ca și cum ar fi: res în perpetuum meditanda. Cei LXX ὡδὴ δεαψάλματος, ca și cum cântăreții trebuia să facă o pauză. Traducerea noastră română omite aceste cuvinte ca neaplicabile astă-di”.

Atitudinea lui Gherasim Piteșteanu în ceea ce privește omisiunea unui termen pe care nu îl înțelege transpare, de-a lungul secolelor, în majoritatea traducerilor biblice românești.

Termenul *higgaion* occură de trei ori în *Psaltire* (9, 16/17; 19, 14; 92, 3) și o dată în *Plângeri* (3, 63). Sensul acestuia este de termen muzical care marchează un sunet cu caracter solemn sau meditație (Davis1944: 243). Easton (1897 [1996, 1997]: 560) consideră că în Ps. 9, 16 cuvântul desemnează o pauză, un interludiu muzical, în Ps. 19, 14 înseamnă „meditație”, în Ps. 92, 3, un sunet jos făcut de o harpă și în *Plângeri* 3, 62, „instrument”.

Psaltirea din 1651, care utilizase termenul *sela*, ignoră *higgaion*. Ebraismul apare pentru prima dată în traducerea protestantă din 1874, în Ps. 9, 16, „Făcutu-s-a cunoscut ũ Iehova, făcându judecată; împletind ũ pre cel ũ rũ în chiar ũ lucrul ũ mânelor ũ sale. Higgaion ũ, Sela” și în Ps. 92, 3, „Pe instrumente cu dece strune și pe harpă, pe higgaion ũ și pe citară”, model de traducere urmat

fidel și de ediția publicată de Societatea Biblică pentru Britania și străinătate, din 1921. Dumitru Cornilescu evită termenul și preia soluția *Bibliei Louis Second* (1910): „Jeu d’instruments. Pause” (Ps. 9, 16) - „Joc de instrumente. Oprire” (Cornilescu, 1924, Ps. 9, 16). Galaction și Radu (1939) păstrează ebraismul doar în Ps. 9, 17: „În isprava lucrată de chiar mâinile lui s-a încurcat cel fără de lege. – Higgsaion. – Sela”. Termenul reapare glosat în *Septuaginta* (2006), „o notație muzicală cu sens obscur, tradus în moduri foarte diferite: <muzici răsunătoare>, <meditație> (BDB), <cu toate instrumentele>, <în surdina>, <modulație>, <intermezzo muzical>” (Septuaginta 2006: 58). Traducerile sinodale românești îl evită în totalitate, în tradiția slavonă și grecească.

Concluzii

Ebraismele au pătruns în traducerile biblice românești, îndeosebi prin intermediul limbii grecești. Dintre toți termenii analizați în acest studiu, doar *Sela* a fost utilizat în edițiile sinodale, probabil din cauza frecvenței sale, prin comparație cu celelalte ebraisme. După apariții sporadice în traducerile revoluționare din secolul al XVII-lea (*Psaltirea* din 1651, Ms. 45, *Biblia* din 1688), se produce un reviriment privitor la reintroducerea lor în limba română, mai întâi în traducerea din 1874, apoi în secolul al XX-lea, sub puternica influență a versiunii Galaction-Radu, dar și datorită nevoii de revizuire a textului sacru, prin întoarcerea la versiunile redactate în ebraică și elină.

SURSE

- Bianu, Ioan (ed.), 1889, *Psaltirea scheiană (1482)*, I: *Textul în facsimile și transcriere cu variantele din Coresi (1577)*. [1573–1578], București, Tipografia Carol Göbl.
- Pamfil, Viorica (ed.), 1968, *Palia de la Orăștie. 1581-1582*, Editura Academiei, București.
- Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei Vechi și ale cei Noao Leage*, 1688, Scaunul Mitropoliei Bucureștilor, București. Versiune electronică: <http://ia700408.us.archive.org/21/items/Biblia1688/Bbiblia1688.pdf>
- Biblia Vulgata de la Blaj (1760-1761)*, 2005, Editura Academiei, București. Versiune electronică: <http://sldsjd.wordpress.com/2011/01/05/exceptional-online-download-biblia-vulgata-de-la-academia-romana/>
- Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noao*, 1795, Blaj, Editura Episcopiei Unite, Blaj. Versiune electronică: <http://www.scribd.com/doc/3964480/Biblia-de-la-Blaj-Traducerea-din-1795>

- Rădulescu, Ion Heliade, 1858, *Biblia Sacra que coprinde Vechiul și Noul Testament, tradusă din hellenesce după a quellor Septedeci de I. Heliade R.*, 1858, Paris, Tipografia Preve & comp. Versiune electronică: www.dacoromanica.ro
- Sânta Scriptură a Vechiului și a Noului Testament*, 1874, Iași, Tipo-litografia H. Goldner. Versiune electronică: <http://www.scribd.com/doc/38226319/Biblia-1874-1-6>
- Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Nouă*, 1914, București, Tipografia Cărților Bisericești. Versiune electronică: http://psaltika.dominet.ro/Biblia_1914.pdf
- Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament. Edițiune nouă. Revizuită după testurile originale și publicată de Societatea Biblică pentru Britania și străinătate*, București, 1921. Versiune electronică: <http://www.scribd.com/doc/49645192/>
- Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, 1924 [2011]. Versiune electronică: <http://biblia.pentruviata.ro/BibliaVDCC.pdf>
- Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament*, 1939, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea”, Ediția II-III. Versiune electronică: <http://www.scribd.com/doc/47033350/Biblia-Gala-Galaction-Bucuresti-1939>
- Biblia sau Sfânta Scriptură*, după textul grecesc al Septuagintei. Prin osârdia Înalt Prea Sfințitului Nicodim, Patriarhul României și binecuvântarea Sfântului Sinod, București Editura Institutului Biblic al Bisericii Ortodoxe Române, 1944
- Septuaginta*, Volum coordonat de Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu, Monica Broșteanu, Dan Slușanschi, în colaborare cu Ioan-Florin Florescu, Colegiul Noua Europă, Editura Polirom, Iași, 2004.
- Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, Edițiile 1968, 1982, 1988, 1994, 2001 (ediție jubiliară a Sfântului Sinod), 2008.
- Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia de la 1688. Pars I. Genesis, 1988 [2004]; Pars II. Exodus, 1991; Pars III. Leviticus, 1993; Pars IV. Numeri, 1994; Pars V. Deuteronomium, 1997; Pars VI. Iosue. Iudicum. Ruth, 2004; Pars VII. Regum I. Regum II, 2008; Pars IX. Paralipomenon I. Paralipomenon II, 2011; Pars XI. Liber Psalmorum, 2003; Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”.*

Biblia în limbi clasice

- Septuaginta*, versiune online în limba elină
http://www.cumorah.com/index.php?target=multi_lingual_scripts&font_id=22&book_id=2
- Vulgata Clementina (Biblia Sacra Vulgatæ Editionis Sixti Quinti Pontificis Maximi iussu recognita atque edita): Biblia Sacra iuxta Vulgatam Clementinam*. Editio electronica, 2005, Londra.
<http://vulsearch.sourceforge.net/html/>
- Nova Vulgata*. Bibliorum Sacrorum Editio, 1979, Vatican, Libreria Editrice Vaticana
<http://vulsearch.sourceforge.net/html/>
- Biblia Sacra Vulgata*, 1969, Stuttgart, Ediție online
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0060>

Biblia în limbi străine

Biblia de la Ostrog 1581 [2006]. Versiune electronică:

http://starcontact.net/Ostroh_Bible.pdf

Károly, 1590, *Az Shent Biblianac Második Része* (Trad. Károli Gáspár). Versiune electronică:

<http://www.biblegateway.com/passage/?search=2%20M%C3%B3zes%2039&version=KAR>

Luther, 1912, *Die Bibel oder die ganze Heilige Schrift des Alten und Neuen Testament nach der deutschen Übersetzung*, 1912. Versiune electronică:

http://www.bibel-online.net/buch/luther_1912/2_mose/1/#1

La Sainte Bible („Bible Second”), 1910. Versiune electronică:

<http://www.biblegateway.com/versions/?action=getVersionInfo&vid=LSG#books>

BIBLIOGRAFIE

- Bobulescu C., 1922, *Lăutarii nostri. Din trecutul lor. Schiță istorică asupra muzicii noastre naționale corale cum și asupra altor feluri de muzici*, București, Tip. Națională Jean Ionescu.
- Candrea, I.-A., 1916, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, I - II., București, Socec.
- Cassiodorus, F.M.A., 1997, *Explanation of the Psalms*, Translated and annotated by P.G. Walsh, Vol. III Psalms 101-150 [Psalms 102 (101) – 150], Ancient Christian Writers, Nr. 53, New York, Paulist Press.
- Damé, Frédéric, 1895, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, Vol. IV (S – Z), București, Imprimerie de l'État.
- Davis, John D., 1944, *The Westminster Dictionary of the Bible*, Chicago, Denoyer-Geppert Company.
- DEX 1984 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, (coord. Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche), București, Editura Academiei Române.
- Dicționar de Neologisme 1978 = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de Neologisme*, ediția a III-a, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Easton, MG, 1897 [1996, 1997], *Illustrated Bible Dictionary*, Third Edition, published by Thomas Nelson. Versiune electronică:
<http://www.biblestudytools.com/dictionaries/eastons-bible-dictionary/>
- Eaton, John H., 2003, *The Psalms: A Historical and Spiritual Commentary with an Introduction and New Translation*, Londra, T & T Clark, The Continuum International Publishing Group.
- Gafton, Alexandru, 2007, *Palia de la Orăștie(1582), II. Studii*, (în colaborare cu V. Arvinte). Iași: Editura Universității „Al.I.Cuza”, 2007. Versiune electronică:
<http://media.lit.uaic.ro/catedra/palia/numeproprii.pdf>
- Gillingham, Susan E., 2008, *Psalms through the Centuries: Volume One*, Blackwell Bible Commentaries, Oxford, Editura Blackwell.

- Heliade Rădulescu, Ion, 1858, *Biblicele sau Notitii historice, philosophice, religiöse și politice asupra Biblie*, Paris, Preve și Comp. Versiune electronică: www.dacoromanica.ro
- http://books.google.ro/books?id=wIL8ZX_RvmYC&printsec=frontcover&hl=ro&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- ISBE 1915 [2004] = James Orr (gen. ed.), *International Standard Bible Encyclopedia*, Chicago, The Howard-Severance Company. Versiune electronică: [http://ncbible.info/MoodRes/Encyc/ISBE\(b\)-JamesOrr.pdf](http://ncbible.info/MoodRes/Encyc/ISBE(b)-JamesOrr.pdf)
- Liddell, Henry George, Robert Scott, 1883, *Greek-English Lexicon*, New York, Harper and Brothers.
- Munteanu, Eugen, 2008, *Studii de lexicologie biblică*, București, Editura Humanitas.
- Petrescu, Arhiepiscopul Tomisului Teodosie, 2001, *Psaltirea cu explicații și adnotări asupra termenilor biblici*, Constanța, „Ovidius” University Press.
- Idem, 2008, *Viața iudeilor oglindită în Psaltirea lui David*, ed. a II-a rev., Constanța, Editura Arhiepiscopiei Tomisului.
- Piteșteanu, Gherasim, 1887, „Note și meditațiuni asupra psalmilor”, *Biserica Ortodoxă Română: Jurnal Periodic Ecclesiastic*, 011, 1.
- Scriban, August, 1939, *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, Iași, Institutu (sic!) de Arte Grafice “Presa bună”.
- Smith, William Sir, 1863, *A Dictionary of the Bible, comprising its Antiquities, Biography, Geography, and Natural History*, Boston, Little, Brown, and Company. Versiune electronică: <http://books.google.ro/books?id=yTUXAAAAYAAJ&pg=PR94&dq=suicer+dictionary&hl=ro&sa=X&ei=OkYfUsPoJ4WR4AT40oHICQ&ved=0CD0Q6AEwAQ#v=onepage&q=selah&f=false>
- Teleoacă, Dana-Luminița, 2013, „Conservatorism și expresivitate în literatura religioasă. Posibile repere de definire a unui stil științific (didactic) în context religios”, *Limba română*, LXII, Nr. 1, p. 46-63.
- Vild, Marian, 2013, „The Aramaic <maranatha> in 1 Cor 16:22. Translation Queries and Their Theological Implications”, *Text si discurs religios*, Nr. 5, p. 97-108.

Florentina NICOLAE
Universitatea „Ovidius” din Constanța